

УДК 37.01.091.2:81'27

DOI:

Світлана Цюра, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Львівського національного університету імені Івана Франка
Анастасія Терзалова, студентка магістратури
Львівського національного університету імені Івана Франка

НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПОНЯТЬ “ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ”, “ОСВІТНІЙ ПРОСТІР”, “ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС” У КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті розглянуто трактування змісту та співвідношення понять “освітній простір”, “освітнє середовище”, “освітній процес” у наукових джерелах, проаналізовано процес нормативного закріплення нових термінів у законах України в сфері освіти (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) та їх смислові акценти в контексті основних педагогічних категорій, з’ясовано, що зміни термінології відображені в документах про освіту, де вони витіснили поняття “навчально-виховний процес”, “навчально-виховне середовище”.

Ключові слова: освітній простір; освітнє середовище; освітній процес.

Літ. 14.

Svitlana Tsyura, Ph.D.(Pedagogy), Associated Professor of the
General Pedagogy Department, Lviv Ivan Franko National University
Anastasiya Terzalova, Master Student of Lviv Ivan Franko National University

NORMATIVE CONSOLIDATION OF THE CONCEPTS “EDUCATIONAL ENVIRONMENT”, “EDUCATIONAL SPACE”, “EDUCATIONAL PROCESS” IN THE CONTEXT OF PEDAGOGICAL TERMINOLOGY

It is specified that the normative consolidation of the concepts “educational space”, “educational environment”, “educational process” is determined by the influence of integration processes, and requires their coordination with the main pedagogical categories. It is defined that the concept “educational space” is a debatable category in the literature, which is not enshrined in law. The term “educational environment” with the definition “safe” was first used as a term in Article 1 of the Law of Ukraine “On Complete General Secondary Education” (2020).

We agree with the arguments of researchers who interpret the “educational environment” as a broader term, which include a set of all subject and item characteristics, which are divided into: a) pedagogically determined and purposeful, b) unfocused, socially related, which take place under certain conditions. A broad and narrow interpretation of the term “educational space” is formulated. The first is the functioning and interaction of all processes that take place in the socio-cultural environment wherever there are act formal and non-formal educational organizations, institutional and non-institutional ones, learning and education processes take place, – the subjects of pedagogical interaction influence on each other and evolve. The second – the educational space of the school, class, and study group – is a self-organizing educational environment, which: is formed by the activity and interaction of the subjects of the pedagogical process; it expresses, develops and preserves socio-cultural and pedagogical.

It is defined that in accordance with the legislative changes of recent years, in the context of similar documents of European countries, the term “education” is derived from the defined by a state regulator borders of goal and objectives of education and activities of educational institutions, which should be taken into account when compiling textbooks and manuals.

Keywords: an educational space; an educational environment; an educational process.

Актуальність проблеми дослідження. Поняття “освітнє середовище”, “освітній простір”, “освітній процес”, “освітня діяльність” використовуються в сучасних педагогічних джерелах для окреслення певним чином визначеної цілісності педагогічних явищ і процесів та конкретизуються за різними сферами їх вираження.

Розроблення й удосконалення законодавчо-нормативної бази України періоду незалежності стосувалося усіх сфер суспільного життя. На

початку 90-х р. ХХ ст. було прийнято низку законів щодо урегулювання суспільних відносин в освіті, які багато в чому пролонгували законодавство про освіту пізнього СРСР, педагогіку авторитарного суспільства, предметно орієнтовану, типові плани та програми, централізоване управління освітою. Але виховання у школі розглядалося уже як важливе соціальне завдання держави з національною та громадянською складовою його мети.

Українські педагоги-компаративісти кінця ХХ

ст. стикнулися із загальним завданням наукових шкіл – узгодження професійних термінів з англійськими. Вихідною точкою для педагогіки стало питання узгодження терміна “виховання”, а саме встановлення його співвідношення з терміном “education”, що трактувався лише у значенні “навчання” з установкою на те, що школи розвинених країн не наголошують на вихованні, як завданні у переліку цілей діяльності закладів освіти, залишаючи його, як і значну частину моральних, релігійних цінностей приватною справою сім’ї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У наукових дослідженнях освітній простір найчастіше розмежовують на організаційно-інституційний та суб’єктно-діяльнісний (С. Гершунський, О. Леонова, Н. Рибка, В. Слободчиков, Т. Ткач, І. Шендрик, Т. Чернецька). Контент-аналіз трактування дослідниками поняття “освітній простір” та характеристику механізмів його утворення провела А. Цимбалару; становлення та сутність поняття “простір освіти” у контексті філософському проаналізував В. Коновальчук, як місцерозпорядження педагогічних відносин – О. Разуменко, як підсистему соціального простору – А. Семенова.

Метою дослідження є аналіз особливостей нормативного закріплення та розмежування понять “освітній простір”, “освітнє середовище”, “освітній процес” у контексті педагогічної термінології та основних педагогічних категорій.

Виклад основних результатів дослідження.

Проблема співвідношення понять визначається тими змінами у педагогічній термінології, що відбуваються в українському просторі в контексті загальних інтеграційних процесів. Нормативні документи України про освіту, прийняті за період незалежності урегульовують різні сторони суб’єктної діяльності у цій галузі, структурують відповідну систему соціальних відносин. При визначенні змісту названих термінів доцільно взяти до уваги Преамбулу Закону України “Про освіту” (2017) – “Цей Закон регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, прав та обов’язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також визначає компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері освіти” [8].

Урегулювання, вживання й розмежування термінів “освітній простір”, “освітнє середовище”.

Аналіз документів виявив, що поняття “освітнього простору” не є усталеною категорією і не має єдиного законодавчо визначеного

закріплення чи визначення. Стаття 1 Закону України “Про освіту” (2017) гласить поняття “освітній процес – система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей” та “освітня діяльність – діяльність суб’єкта освітньої діяльності, спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній та/або неформальній освіті” [8]. Водночас немає логічного продовження – того, що освітній процес та освітня діяльність суб’єктів реалізуються в освітньому просторі та освітньому середовищі, тобто дефініції “освітнє середовище” та “освітній простір” не визначені.

Встановлено, що дискусії щодо смислового наповнення терміна “освітній простір” в наукових джерелах тривають уже певний час, особливо щодо співвідношення його з поняттям “освітнє середовище”. Словник пропонує розглядати поняття “середовище” як: “Речовина, тіла, що заповнюють який-небудь простір і мають певні властивості; сфера.... Сукупність природних умов, у яких проходить життєдіяльність якогось організму. ... Соціально-побутові умови, в яких проходить життя людини; оточення. ... Сукупність людей, зв’язаних спільністю життєвих умов, занять, інтересів і т. ін.” [12, 137]. У педагогічних розвідках поняття “освітнє середовище” конкретизовано через дефініцію “умови”, і у низці досліджень та контексті використання охоплює як оточення матеріальне, так і соціально-психологічне, психолого-педагогічне. Так, “освітнє середовище” як *засіб* набуття різноманітних компетентностей фахівцями досліджували В. Артеменко, А. Кух, Н. Морзе, С. Мякішев, В. Слободчиков, В. Ясвін та інші. Організацію діяльності студентів у *інформаційно-освітньому просторі* вивчали А. Алексюк, А. Вербицький, М. Головань, Г. Гецов, І. Ільясов, В. Козаков, В. Якунін.

Дослідниця Т. Гуркова щодо співвідношення понять “освітній простір”, “середовище”, “освітнє середовище” навела низку прикладів їх тлумачення й зробила висновок: “Таким чином, проведений нами аналіз існуючих підходів засвідчив відсутність єдиного розуміння щодо трактування понять “освітній простір”, “середовище”, “освітнє середовище” та з’ясування взаємозалежностей між ними” [5]. Дуже чітко, на нашу думку, смислові акценти поняття “освітнього середовища” окреслила Н. Гонтаровська – сукупність об’єктивних зовнішніх умов, факторів, соціальних об’єктів, необхідних для успішного функціонування освіти.

Це система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному і просторово предметному оточенні [4].

Нормативно поняття “освітнє середовище” з означенням “безпечне” вжито у Статті 1 Закону України “Про повну загальну середню освіту” (2020) – “безпечне освітнє середовище – сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди”, “шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо)”, нанесення шкоди шляхом “пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору” [10]. Отже опосередковано через “безпечне освітнє середовище” отримуємо початок нормативного урегулювання терміну “освітнє середовище” як сукупності матеріальних та соціально-психологічних й соціально-педагогічних умов, обставин для протікання освітнього процесу й освітньої діяльності.

Тлумачення поняття “простір” у словнику української мови таке: “Одна з основних об’єктивних форм існування матерії, яка характеризується протяжністю і обсягом” [12, 298]. Усталеними термінами, які вживаються як означення з дефініцією “простір” є такі: “економічний простір”, “інформаційний простір”, “повітряний простір”, “соціальний простір”, “культурний простір”, “географічний простір” тощо. Частина із них має як наукову, так і юридичну характеристику, як от “повітряний простір України”, “повітряний простір держави”, “повітряний простір у міжнародному праві” тощо – означення, які окреслюють суб’єкта діяльності. У нормативних та концептуальних джерелах термін освітній простір найбільш традиційно характеризують у поєднанні з суб’єктивним означенням та приналежністю – глобальний (світовий) освітній простір, міжнародний освітній простір, європейський освітній простір, український освітній простір, освітній округ, освітній простір школи, освітній простір класу.

Поняття “освітній простір”, як інституційний, що “характеризується як певна частка соціуму, де створено умови для розвитку особистості” [13, 42] та “індивідуальний – визначається як можливість і наявність формування особистісного простору суб’єкта освітнього процесу” широко розглянула А. Цимбалару [13, 44].

Аналіз основних публікацій з проблеми

співвідношення термінів “освітній простір” та “освітнє середовище” також виявив, що дослідники, які надають перевагу трактуванню поняття середовище як простішому, а простір як складнішому конструкту, що може включати кілька середовищ, цитують при цьому переважно монографію О. Артюхіної [1].

Особливості формулювання терміна у різних науковців досить суттєво відрізняються, а тому ми провели аналіз метою якого було виділення смислових акцентів визначень, що їх запропонували дослідники. Лінгвістичною одиницею аналізу визначено ключовий, смислоутворювальний термін поняття, який є основою авторської інтерпретації. Відповідно узагальнимо, що дослідники, визначаючи трактування терміна “освітній простір” акцентують на таких його характеристиках як: загальнодержавна єдність; взаємозв’язок та спадковість структур; система умов (Г. Коджаспирова, О. Коджаспиров) [6, 93]; підсистема соціального; суб’єкти у структурованих взаємовідносинах відкрита самоорганізовувана система (А. Семенова) [11]; об’єднання всього, що забезпечує простір для активності та можливості педагогічної взаємодії (І. Беккер, В. Журавчак) [2]; особистий простір суб’єктів; соціально-освітній простір; духовно-педагогічний простір; єдиний освітній простір людської цивілізації (Ю. Бріль) [3]; “педагогічна реальність, у якій відбувається зустріч, взаємодія, осмислення і пізнання особистістю (подія) навколишніх її елементів-носіїв культури (освітнього середовища), що забезпечує суб’єктивізацію і прогресивний розвиток об’єктів (фігурантів і предметів). Освітній простір як система педагогічних факторів та умов освоєння особистістю у процесі становлення спеціально організованого педагогічного середовища може бути об’єктом цілеспрямованого педагогічного впливу, формування” (А. Цимбалару) [14].

Проілюструємо низку особливостей вживання понять “освітній простір” та “освітнє середовище” в англійській термінології, врахувавши лише залежність від суб’єктного чи предметного контексту. Розгляд низки понять: educational space – освітній простір; educational classroom space – освітній простір класу та синонім – learning space – навчальний простір; educational space of the country” – освітній простір країни, показує, що вживання прийменника є лише на рівні широкого соціального середовища. Термін “освітнє середовище” має ширший спектр educational environment – освітнє середовище; educational environment of the class – освітнє середовище

класу; educational environment of the country – освітнє середовище країни – приєменник використовують уже на рівні класу. Вживають також синоніми educational area – освітня область, learning environment – середовище навчання, learning environments – навчальне середовище.

Це дає підставу погодитися із дослідниками, які трактують освітнє середовище як ширший термін, що включає сукупність усіх предметних і суб’єктних характеристик, які можна розмежувати на а) педагогічно обумовлені та цілеспрямовані; б) нецілеспрямовані, соціально супутні, що мають місце, або бажані за певних умов. Уважаємо доцільним провести розмежування *широкого й вузького трактування терміна “освітній простір”*. У найширшому розумінні поняття *освітнього простору* у світовому чи вітчизняному вимірі – це функціонування й взаємодія усіх процесів, що відбуваються в соціокультурному середовищі всюди, де діють освітні організації формального й неформального характеру, інституційні й неінституційні, протікають процеси навчання та виховання, впливають один на одного й еволюціонують суб’єкти педагогічної взаємодії. У *вузькому розумінні освітній простір шкільного закладу, класу, навчальної групи* – це те самоорганізоване освітнє середовище, яке: утворюється діяльністю та взаємодією суб’єктів певного педагогічного процесу; виражає, розвиває й зберігає соціокультурні та педагогічні акценти широкого простору з усім його сучасним глобалізованим й традиційним контекстом. Саме освітній простір як систему педагогічних факторів у спеціально організованому педагогічному середовищі регулюють нормативні документи про освіту.

Вживання термінів “навчально-виховний процес”, “освітній процес”.

Традиційно в українських підручниках та навчальних посібниках з курсу “Педагогіка”, як порівняно нових (Н. Волкова, К., 2007; Н. Мойсеюк, К., 2007; М. Фіцула, 2009 “Академвидав”), так і у всіх попередніх вчені розглядали три основні педагогічні категорії традиційно для української педагогіки, коли поняття виховання у широкому значенні включає освіту і навчання. Нормативні документи, що характеризували простір педагогічної діяльності, містили усталений, загальноживаний, термін, що інтегрував усю педагогічну діяльність і взаємодію – “навчально-виховний процес”. Коротко, як загальновідоме, нагадаємо, що поняття “виховання” в підручниках та посібниках “Педагогіка” трактується у трьох значеннях – широкому соціальному, широкому педагогічному, вузькому педагогічному. У частині

підручників є четверте, гранично вузьке розуміння – тобто умовна одиниця педагогічної взаємодії (деякі автори підручників виокремлювали шість значень “виховання”). Термін “освіта” розглядали як процес, результат, систему, цінність.

Для розуміння того, що педагогічна емпірія інших країн також запропонувала різні терміни для характеристики явищ виховання, а також мала одне, ймовірно, найдавніше поняття, розглянемо співвідношення термінології, яке проілюструємо на прикладі використання терміна “education” для понять: виховання – *education, upbringing, training, nurture, breeding, tutelage*; вихованість – *education, manners, decorum, civility, behavior, bringing up*; вишкіл – *education, discipline*; дресування – *education, training, breaking-in*; навчання – *education, teaching, instruction, study, tuition, school*; освіта – *education, schooling, background, enlightenment*; освіченість – *education, erudition, enlightenment, accomplishments, instruction, civility*; – підготовка – *education, preparation, training, background, schooling, preparative*. Ці приклади вживання одного терміна слугують ілюстрацією для розуміння того, що традиційне використання різнопланового поняття “виховання” не є винятком україномовної термінології.

Для того, щоб простежити зміни значень та акцентів з “навчально-виховного середовища” та “навчально-виховного процесу” на “освітній процес”, “освітнє середовище” та “освітній простір закладу” розглянемо, як формулювали мету освіти основні нормативні документи: Закон України “Про освіту” (1991) та Закон України “Про освіту” (2017); Закон України “Про загальну середню освіту” (1999), Закон України “Про повну загальну середню освіту” (2020), виокремивши (*підкреслення й курсив – наше*) такі ключові відмінності.

Звернемо увагу, що Стаття 50 Закону (1991) мала назву “Учасники навчально-виховного процесу”, а Стаття 52 Закону (2017) – “Категорії учасників освітнього процесу”. Доцільно також розглянути нормативні зміни статусу такого учасника освітнього процесу, як “учень”.

Ключовим акцентом для подальшого аналізу означеної проблеми є термін з основних положень Закону (2017), а саме: Стаття 1, пункт 16. “Освітній процес – система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей” [8] – термін за сутністю ніяк не тотожний традиційному трактуванню явища і поняття “навчально-виховний процес”. Таким чином, згідно з нормативними змінами останніх років термін виховання, що є основною

**НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПОНЬЯТЬ “ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ”, “ОСВІТНІЙ ПРОСТІР”,
“ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС” У КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ**

<p><i>Закон України “Про освіту” (1991) Прембула</i></p>	<p><i>Закон України “Про освіту” (2017) Прембула</i></p>
<p>“Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, <i>формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями</i>” [9].</p>	<p>“Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, <i>виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян для забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору</i>” [8].</p>
<p><i>Закон України “Про загальну середню освіту” (1999)</i></p>	<p><i>Закон України “Про повну загальну середню освіту” (2020)</i></p>
<p>“Завданнями загальної середньої освіти є: <i>виховання громадянина України; формування особистості учня (вихованця), розвиток його здібностей і обдарувань, наукового світогляду; виконання вимог Державного стандарту загальної середньої освіти, підготовка учнів (вихованців) до подальшої освіти і трудової діяльності; виховання в учнів (вихованців) поваги до Конституції України, державних символів України, прав і свобод людини і громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії, свідомого ставлення до обов’язків людини і громадянина; реалізація права учнів (вихованців) на вільне формулювання політичних і світоглядних переконань; виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови, регіональних мов або мов меншини та рідної мови, національних цінностей Українського народу та інших народів і націй</i>” [7]</p>	<p>“Система загальної середньої освіти функціонує з метою забезпечення: <i>всебічного розвитку, навчання, виховання, виявлення обдарувань, соціалізації особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і здобуття освіти упродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності, дбайливого ставлення до родини, своєї країни, довкілля, спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству; формування в учнів компетентностей, визначених Законом України “Про освіту” та державними стандартами</i>” [10].</p>

педагогічною категорією виведений за рамки завдань освіти й освітньої діяльності, що відповідає світовій практиці розвинених країн і що потрібно враховувати, як в укладенні підручників та посібників з педагогічних курсів та спецкурсів,

з урахуванням того, як законодавець регулює суспільні відносини в контексті права людини на освіту, прав та обов’язків осіб, які беруть участь у реалізації цього права та компетенцію державних й місцевих органів у сфері освіти.

<p><i>Закон України “Про загальну середню освіту” (1999)</i></p>	<p><i>Закон України “Про повну загальну середню освіту” (2020)</i></p>
<p><i>особа, яка навчається і виховується в одному із закладів загальної середньої освіти</i> [7].</p>	<p><i>особи, зараховані до закладу загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої чи вищої освіти, які здобувають у будь-якій формі початкову, базову середню чи профільну середню освіту</i> [10]</p>

**НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПОНЯТЬ “ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ”, “ОСВІТНІЙ ПРОСТІР”,
“ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС” У КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ**

Висновки. Аналіз особливостей нормативного закріплення та розмежування понять “освітній простір”, “освітній процес”, “освітнє середовище”, “освітня діяльність”, їх співвідношення у контексті основних педагогічних категорій дав змогу з’ясувати, що зміни в українськомовній педагогічній термінології уже зафіксовано державним регулятором в основних документах про освіту. В офіційному, соціальному й широкому педагогічному контексті вони витісняють поняття “навчально-виховний процес”, “навчально-виховне середовище”, “навчально-виховна діяльність”, тим самим залишають термін “виховання” у межах приватного простору, середовищі міжособистісної взаємодії, педагогічної взаємодії. У контексті педагогіки партнерства нові терміни розглядаються як більше урівноважені.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артюхина А. И. Образовательная среда высшего учебного заведения как педагогический феномен : монография. Волгоград, 2006. 237 с.
2. Беккер И. Л., Журавчик В. Н. Образовательное пространство как социальная и педагогическая категория. *Известия ПГПУ им. В. Г. Белинского*. 2009. № 12 (16). С. 132 – 140.
3. Бриль Ю.О. Становлення освітнього простору як складової професійної підготовки фахівців-документознавців. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки*. 2017. № 4. С. 59 – 68.
4. Гонтаровська Н.Б. Теоретичні і методичні засади створення освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра : автореф. дис. д-ра пед. наук : 13.00.07. Київ, 2012. 40с.
5. Гуркова Т. Дефініції понять “освітній простір”, “середовище”, освітнє середовище. *Молодь і ринок*. 2019. № 4 (171). С. 114 – 118.
6. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь: Для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений : Москва, 2001. 176 с.
7. Про загальну середню освіту: Закон України від 13 травня 1999р. № 651-ХІV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14/ed19990513#Text>.
8. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017р. № 2145- VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
9. Про освіту: Закон УРСР від 23 травня 1991р. № 1060-ХІІ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12.#Text>
10. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 01.08.2020 Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020, № 31, ст.226. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
11. Семенова А. В. Теоретичні і методичні засади застосування парадигмального моделювання у процесі професійної підготовки майбутніх учителів: автореф. дис. д-ра педагогічних наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Тернопіль, 2009. 42 с.

12. Словник української мови: в 11 томах. Т. 8, 1977. С. 298; Т. 9, 1978. С. 137.

13. Цимбалару А. Д. Освітній простір: сутність, структура і механізми створення. Український педагогічний журнал. 2016. № 1. С. 41 – 50.

14. Цимбалару А. Д. Теоретичні та дидактико-методичні засади педагогічного проектування освітнього простору в школі І ступеня : автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.09. Київ, 2014. 41 с.

REFERENCES

1. Artyukhina, A. I. (2006). *Obrazovatel'naya sreda vysshogo uchebnogo zavedeniya kak pedagogicheskii fenomen : monografiya* [The learning environment of a higher educational institution as a pedagogical phenomenon: monograph]. Volgograd, 237 p. [in Russian].
2. Bekker, I. L. & Zhuravchik, V. N. (2009). *Obrazovatel'noe prostranstvo kak sotsial'naya i pedagogicheskaya kategoriya* [The learning space as a social and pedagogical category]. No. 12 (16). pp. 132 – 140. [in Russian].
3. Bryl, Yu.O. (2017). *Stanovlennia osvithnoho prostoru yak skladovoi profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv-dokumentoznavtsiv* [The formation of the learning space as a component of professional training of document specialists]. *Scientific Bulletin of Mykolayiv National University named after VO Sukhomlynsky. Series: Pedagogical sciences*. No. 4. pp. 59 – 68. [in Ukrainian].
4. Hontarovska, N.B. (2012). *Teoretychni i metodychni zasady stvorennia osvithnoho seredovyscha yak faktoru rozvytku osobystosti shkoliara* [Theoretical and methodological principles of creating a learning environment as a factor in the development of the pupil's personality]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv, 40 p. [in Ukrainian].
5. Hurkova, T. (2019). *Definitsii poniat "osvitnii prostir", "seredovyshe", "osvitnie seredovyshe"* [Definitions of such concepts as “learning space”, “environment”, and “learning environment”]. *Youth & market*. No.4 (171), pp. 114 – 118. [in Ukrainian].
6. Kodzhaspirova, G.M. & Kodzhaspirov, A.Yu. (2001). *Pedagogicheskii slovar: dlya stud. vyssh. i sred. ped. ucheb. zavedeniy* [The Pedagogical Dictionary about the General Secondary Education]. Moscow, 176 p. [in Russian].
7. *Pro zahalnu seredniu osvitu: Zakon Ukrainy vid 13 travnia 1999 r.* [The Law of Ukraine “On Education”] № 651-ХІV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14/ed19990513#Text>. [in Ukrainian].
8. *Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 5 veresnia 2017r.* [The Law of Ukraine “On Education”]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
9. *Pro osvitu: Zakon URSR vid 23 travnia 1991r.* [The Law of Ukraine “On Education”]. № 1060-ХІІ. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12.#Text> [in Ukrainian].
10. *Pro povnu zahalnu seredniu osvitu : Zakon Ukrainy vid 01.08.2020* [The Low of USSR “On the General Secondary Education”]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian].
11. Semenova, A. V. (2009). *Teoretychni i metodychni*

ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ УКРАЇНИ (кінець ХХ поч. ХХІ ст.)

zasady zastosowania paradygmalnego modelowania u protesi profesijnoji podotowki maibutnich uczyteliv [Theoretical and methodological principles of the application of the paradigmatic modeling in the process of future teachers' professional training]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Ternopil, 42 p. [in Ukrainian].

12. Slovyk ukraïnskoï movy: v 11 tomakh [The Dictionary of Ukrainian language]. Kyiv. Vol. 8, 1977, p. 298; Vol. 9, 1978, p. 137. [in Ukrainian].

13. Tsybalaru, A. D. (2016). Osvitnii prostir: sutnist,

struktura i mekhanizmy stvorennia. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal* [The learning environment: essence, structure, and a principle of creation]. No. 1, pp. 41 – 50. [in Ukrainian].

14. Tsybalaru, A. D. (2014). Teoretychni ta dydaktyko-metodychni zasady pedahohichnoho proektuvannia osvithnoho prostoru v shkoli I stupenia [Theoretical and didactic-methodical principles of the pedagogical planning of the learning environment in a primary school]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv, 41 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.09.2020

УДК 37.015.31:373.01-057.8(477)'19/20'

DOI:

Леся Терлецька, кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри практики англійської мови
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ УКРАЇНИ (кінець ХХ поч. ХХІ ст.)

У статті розглянуто окремі принципи навчальної діяльності, які найефективніше впливають на формування пізнавальної активності учнів. Проведено аналіз теоретичних праць вітчизняних та зарубіжних педагогів і психологів, який свідчить, що у контексті дослідження шляхів реалізації принципів формування пізнавальної активності учнів у навчанні не існує однозначного тлумачення сутності цього поняття. Однак можна стверджувати, що пізнавальна активність учнів у навчальній діяльності заснована на засадах гуманізації й демократизації, індивідуалізації та диференціації освітнього процесу, у якому враховуються вікові та індивідуальні особливості його учасників, а характеристикою кінцевого результату здобуття освіти вважають компетентність.

Ключові слова: пізнавальна активність; принципи; реалізація; учні; навчальна діяльність.

Літ. 12.

**Lesya Terletska, Ph.D.(Pedagogy), Senior Researcher of the English Language Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University**

WAYS TO IMPLEMENT THE PRINCIPLES OF FORMATION OF COGNITIVE ACTIVITY OF PUPILS IN THE EDUCATIONAL ACTIVITIES OF SECONDARY SCHOOLS OF UKRAINE (end of XX beginning of XXI century)

The article considers some principles of educational activity that most effectively influences the formation of cognitive activity of pupils. The analysis of theoretical works of domestic and foreign teachers and psychologists is carried out, which shows that in the context of research there is no unambiguous interpretation of essence of this concept. However, it can be argued that the cognitive activity of pupils in learning is based on the principles of humanization and democratization, individualization and differentiation of the educational process, which takes into account the age and individual characteristics of its participants, and the end result of education is considered to be the competence.

In the late twentieth and early twenty-first century, the idea of educating in pupils the active learning was one of the fundamental progressive ideas of pedagogy. Scientists were well aware that the school is an instrument of transformation of society. Educators sought to change the very technology of learning: to involve the pupil in the active "creation" of himself, replacing the old reproductive methods with active cognitive activity. The aim was to create a new ideal school, built on the principles that would implement the formation of cognitive activity of pupils in terms of competence, individualization, focus on multilevel, problem-based, developmental, educational learning and creativity, which in turn would provide training for active, independent people, ready to working life and armed with the necessary knowledge and skills.

Today the issues of democratic and humanistic guidelines of modern Ukrainian education, personality-oriented education and upbringing are being actively developed. They are manifested in the principles of formation of cognitive activity of pupils and educational relations, moral culture of participants in the educational process,